

УДК 821.161.2 – 343.09 + 929 Ярмиш

Олена ЯКУБА

ЖАНР НАРИСУ В ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ ЮРІЯ ЯРМИША

Наукова стаття присвячена дослідженню жанру нарису в творчості Юрія Ярмиша. Актуальність статті пов'язана з недостатньою вивченістю проблеми нарисової прози автора, відсутністю ґрунтовних досліджень. У розвідці зроблено огляд основних теоретичних засад стосовно даного жанру. Для аналізу взято такі нариси письменника: “Дорогами Індії”, “Набат Хиросими”.

Ключові слова: нарис, художньо-публіцистичний жанр, подорожній нарис, документальність, пейзаж.

Звертаючись до творчості Юрія Ярмиша, ми зустрічаємось із таким жанром як нарис. У даному жанрі автор виявляє найбільш повно свою особистість. Актуальність статті пов'язана з недостатньою вивченістю творчості письменника та проблем нарисової прози Юрія Ярмиша, зокрема, яка не стала об'єктом наукових зацікавлень теоретиків літератури, а тому, не має ґрунтовних досліджень і праць. Мета розвідки – дослідити жанр нарису в творчості Юрія Ярмиша.

Нарис вважається найбільш складним жанром за своїми ознаками та якостями. Природа його походження – це симбіоз публіцистики та художньої літератури, головна ознака – документальність, достовірність фактів, писання з природи, в ньому використовують справжні імена та прізвища людей, про яких йдеться, де вигадка грає меншу роль, ніж дійсність, що відрізняє нарис від інших літературних жанрів. У “Літературознавчому словнику-довіднику” за редакцією Р. Гром'яка подається таке визначення: “Нарис – оповідний художньо-публіцистичний твір, у якому зображено дійсні факти, події й конкретних людей. За обсягом наближається до невеличкого оповідання, новели, але позбавлений чіткої, завершеної фабули, обов'язкової для новели, притаманної оповіданню” [6, с. 477]. У підручнику для студентів філологічних спеціальностей за редакцією О. Галича подається таке формулювання терміна: “Нарис – малий художньо-

публіцистичний жанр, у якому автор зображує дійсні події та факти. Найчастіше нариси присвячуються відтворенню сучасних подій чи зображенню людей, яких особисто знав письменник” [3, с. 276]. Також доцільно зазначити ще одне визначення, яке подано в навчальному посібнику В. Кузьменка: “Нарис – опис реальних подій, фактів. За своєю природою він близький до оповідання, однак рисова творчість має свою специфіку. Так, зокрема, образність у творах цього жанру виконує публіцистичну функцію. В ньому багато місця займають роздуми, певні статистичні виклади, економічний аналіз тощо. Вимисел у нарисі відіграє значно меншу роль, ніж в оповіданні” [5, с. 18]. Зважаючи на велику кількість формулювань, ми можемо говорити, що остаточну та єдину форму визначення термін “нарис” ще не набув. Але всі вони мають головні ознаки притаманні жанру: художньо-публіцистичний твір, містить реальні події та факти, вимисел не є головним.

Нарис є відносно молодим і малодослідженим у системі класифікацій жанрів. Країною та часом його зародження вважається Англія XVII століття, де нариси друкувалися в сатиричних журналах. Але великого поширення як жанр він набув у XIX столітті. Значний внесок у розвиток нарису зробили О. де Бальзак, В. Гіляровський, Ч. Діккенс, П. де Кок, Ю. Крашевський, Леся Українка, Ю. Липа, І. Тургенєв, І. Франко та інші. Серед українських письменників у жанрі нарису писали А. Головка, О. Довженко, В. Дрозд, О. Кобилянська, М. Коцюбинський, І. Нечуй-Левицький, Панас Мирний, Ю. Мушкетик, Г. Тютюнник, М. Хвильовий, Ю. Яновський та багато інших.

За своїми ознаками нариси поділяються на такі типи:

– за наявністю або відсутністю художньої вигадки: документальний, який заснований на реальних подіях, із реальними особами; белетристичний, де описана типова ситуація, але з вигаданими подіями та персонажами;

– за засобами дослідження дійсності: портретний; подорожній; проблемний.

У творчості Юрія Ярмиша репрезентується, передусім, документальний подорожній нарис (“Набат Хиросими”, “Мир тревог и надежд”, “Дорогами Індії”, “Бахчисарай”, “На ниві братерства”). Цей вид жанру представляє собою опис певних подій,

зустрічей з різними людьми, пригод, що відбуваються під час всієї подорожі. У своїх творах письменник фіксує найголовніші та найцікавіші моменти, факти, пропускаючи їх через призму власних спостережень та відчуттів. У даній розвідці ми звернемося лише до двох творів Юрія Ярмаши, які належать до жанру нарису – “Набат Хиросими” і “Дорогами Індії”.

Саме в передаванні особистих вражень від побаченого й полягає специфічність і особливість подорожнього нарису. Він вважається найстарішим видом цього жанру, а тому поєднує в собі ознаки портретного та проблемного нарисів (приклади подорожніх нарисів: О. Радищев “Путешествие из Петербурга в Москву” (1790), М. Карамзін “Письма русского путешественника” (1791-1792), Панас Мирний “Подоріжжя од Полтави до Гадячого” (1874) та багато інших). Так, нарис “Набат Хиросими” розповідає про подорож делегації Асоціації діячів літератури та мистецтва для дітей та юнацтва Радянського Союзу, яка була відправлена до Країни Сходу Сонця. У своєму творі Юрій Ярмаши змальовує подорожі до міста Хиросіми, яке першим зазнало нищівний вплив атомної бомби, до міста Кіото, який вважався спорідненим із Києвом, до першої сталої столиці Японії – Нари, до теперішньої столиці – Токіо. Розповідає автор і про подорож до стародавніх храмів на острові Міядзіма, і про мистецтво, культуру та літературу народу. За змістом та формою “Набат Хиросими” наближається до щоденника, події й описи розташовано за хронологічним принципом, фіксуються дні перебування (“день первый”, “день второй” і т.д.), дати, години: “Ровно в пять тридцать – звонок. Снял трубку. Доброжелательный девичий голос по-английски с японским акцентом пожелал доброго утра” [8, с. 21]. Головна тема нарису – мир всіх країн та народів, боротьба за спокійне та щасливе майбутнє кожної людини на планеті. Історик О. Власенко в своїй статті “Набат Хиросіми” пише: “Саме тема миру, боротьби за мирне майбутнє всієї планети, тема життєвої необхідності мобілізації всього здорового, розумного на землі в ім’я міцного миру і безпеки народів є головним у публіцистичній повісті Юрія Ярмаши” [2]. Увесь твір пронизано закликом до любові та єдності, вихованням гуманізму. “Набат Хиросими” – не просто нарис про цікаву подорож до екзотичної країни, це, передусім, глибока філософічна праця, яка присвячена людству, твір, який і сьогодні залишається

актуальним. При написанні нарису, автор серйозно дослідив історію країни, розвиток культури, мистецтва та літератури народу, про це свідчать численні посилання в тексті до історичних довідок: “Храм Ицукусима был построен в конце VI века. В XII столетии знаменитый род феодалов Тайра реконструировал его. Особенно усилилось значение этого храма после 1868 года, когда вплоть до 1945 года синтоизм был официальной религией Японии” [8, с. 33].

Нарис “Дорогами Індії” – подорож-відрядження Юрія Ярмиша до далекої та колоритної країни Індії, в місто Калькутта, де знаходився Радянський культурний центр. Головна тема твору – боротьба та пропаганда миру в усьому світі та між усіма народами. Також автор прагне показати економічні, політичні, культурні зрушення у житті країни: “Звільнившись у 1947 році від двохсотрічного британського колоніального гноблення, Індія зробила великий крок уперед на шляху незалежності і прогресу. В Індії розвиваються найсучасніші види промисловості – важка, нафтова, авіаційна, накопичено значний технологічний досвід” [7, с. 8]. Сам автор називає цю книгу враженнями і роздумами письменника, додає власні фотографії, зроблені в подорожі, це і різноманітні пам’ятки культури, музеї, і панорами міст, і народні індійські майстри, і маленькі факіри, які приборкують найбільш небезпечну змію в світі – кобру. Подорожуючи через усю Індію, автор описує все побачене й почуте, описує історію країни, культуру, звертається до літератури, розповідає про розвиток і тогочасну дійсність Індії. У статті “До скарбниці дружби” В. Василенко пише: “Авторові книги пощастило: він мав можливість побачити на власні очі майже всю країну. Бомбей на заході і Калькутта на сході. Делі і Агра на півночі й Мадрас на півдні... Це лише найбільші міста, в яких побував письменник. Зі сторінок книги постає широка і вражаюча картина життя, історії і культури індійського народу” [1].

Подорожній нарис, як поєднання художнього та публіцистичного жанрів, містить у собі ознаки обох. Отже, при написанні твору автор використовує весь спектр художніх засобів: незвичні метафори (“кіно – духовна жуйка”), цікаві епітети (“огірок-жовтюх – зміїна голова”), символічні пейзажі, портретні характеристики та інше.

Важливим методом у побудові нарису є асоціативний спосіб викладу, тобто авторські роздуми, що поглиблює образно-психологічну ідею твору. Письменник у будь-який момент може зупинити опис реальних подій та зробити ліричний відступ чи вставити новелу, історію та інше. Так, у малюнку “Дорогами Індії”, описуючи перебування в музею міста Калькутта, для повнішого сприйняття реципієнтами побаченого (картина російського художника В. Верещагіна “Процесія слонів у Джайпурі”), щоб уявити усю пишноту події, автор звертається до записів із щоденника Афанасія Нікітіна “Ходіння за три моря”: “Султан же выезжает на потеху с матерью да с женою, ино с ним человек на конях 10 тысяч, а пеших 50 тысяч, а слонов водят 200 наряженных в доспехах золоченых, да перед ним 100 человек трубников, да плясунов 100 человек, да коней простых 300 в снастях золотых, да обезьян за ним 100...” [7, с. 32]. В іншому малюнку Юрія Ярмиша “Набат Хиросимы” автор робить відступ і пише про події, які будуть у майбутньому, вже після повернення з подорожі: “Когда я заканчивал рассказ о поездке в Хиросиму, позвонили из Украинского общества дружбы и культурной связи с зарубежными странами...” [8, с. 63], або звертається до творчості поетів, уводячи поезію до свого твору, наприклад вірш Е. Межелайтиса: “Увиденное в этом городе вылилось в тревожные строки стихотворения “Грозящим новой Хиросимой”:

В Хиросиме я был.

Видал я, как плясала

Смерть грибом, что затмил утра летнего свет” [8, с. 151].

Цим віршем письменник завершує свій малюнок, звертаючись до читача з закликом мирного існування й пам’яттю про страшні помилки людства. Загалом, письменник широко використовує поезію в своїх творах. Він надає їм особливого значення, це доповнює описи, стає підтвердженням фактів, несе художнє та естетичне навантаження. Так, усі малюнки Ярмиша насичені віршами, а “Набат Хиросимы” особливо.

У малюнку вагому роль також має пейзаж, він є одним із найбільш активних та розповсюджених компонентів, допомагає передати умови та оточення, в яких відбувається дія, емоції, настрої героїв і самого автора, виступає як засіб визначення часу дії. Юрій Ярмиш детально та яскраво передає краєвиди Індії,

роблячи символічним їх використання, пов'язуючи з певними подіями. Ще на початку подорожі письменник робить замальовку побаченого через ілюмінатор літака: “Мені чомусь здавалося, що я неодмінно Індію побачу в смарагдовому одязі полів, але внизу переважають коричневі і жовті фарби. І це не дивно – адже там, на землі, тепер зима.

І дарма що немає снігу, немає морозу – природа однак спочиває. Очі якось враз звикають до коричневих та жовтих відтінків. Вони наче символ древності країни, над якою неквапливо пролетіли тисячоліття бурхливої історії” [7, с. 10]. Як ми бачимо з наведеного приклада сам автор указує на взаємозв'язок пейзажу та історії, саме природа допомагає передати почуття та ставлення письменника.

У нарисі “Набат Хиросимы” ми зустрічаємось теж із зображенням пейзажів: “Поезд с натугой вползает на лесистые холмы. Мелькают деревья – то в золотое листьев, то в багряном наряде. Иные – совсем зелёные. Так и кажется, что мы в осеннем Крыму. Но вот за поворотом показалась рощица ярко-зелёного бамбука” [8, с. 93], або: “И вдруг она возникла – возникла неожиданно, будто сказочное видение. Вершина Фудзиямы сияла божественной чистотой снегов, а к ней тянулись рыжие шупальца газовых облаков” [8, с. 103], ці стислі описи гори Фудзіяма та природи міста Нара, одні з не багатьох описів природи у цьому нарисі. Юрій Ярмиш у даному творі подає більше індустріальних панорам, описів міст, що різко протистоїть попередньому нарису “Дорогами Індії”. Цьому передує швидкий розвиток Японії, еволюція технічна та економічна: “Если бы не иероглифы на вывесках, пожалуй, трудно было бы понять, где мы находимся – в Нью-Йорке или Торонто” [8, с. 20].

Великого значення письменник надає урбаністичним пейзажам, описам архітектури, не тільки сучасної, але й давньої, які нагадують про багатовікову культуру Японії: “В храм входят до двадцати построек, соединенных между собой коридором длиной более двухсот семидесяти метров. Здесь же – большая открытая сцена традиционного японского театра Но” [8, с. 36], описує традиції. Але все це подається на фоні тогочасної дійсності. Так, наприклад, описуючи стародавнє місто Кіото, автор поєднує минуле та сучасне, він розпочинає розповідь із пам'яток історії, а закінчує телевежею: “Но это отнюдь не означает, что Киото весь в

прошлом. Уже близ вокзала приезжих поражает белый шпиль телевизионной вышки, на вершину которой нанизана красная “летающая тарелка” смотровой башни” [8, с. 67]. Письменник постійно наголошує на унікальності кожної країни, описуючи історичні, архітектурні пам’ятки, несхожість природи, але й паралельно з тим проводить єдину рису індустріального прогресу між країнами Сходу та країнами Заходу.

Портретні характеристики не мають великого навантаження в нарисах Юрія Ярмаша, автор не досить часто звертається до цього прийому. Для точнішого передання побаченого та детального опису подій письменник інколи використовує даний художній засіб. Із нарису “Дорогами Індії”: “Поруч з бридкою головою пітона виникає добре зморшкувате обличчя людини з сивою бородою” [7, с. 93], або: “Факір був молодий, в традиційному вбранні: на голові тюрбан, біла сорочка і білі штани – дхоті” [7, с. 95]. Юрій Ярмаш робить невеликі портретні описи, вони досить лаконічні та стислі, головна їх ціль – передати колорит, гостроту всієї події, вказати на головні деталі в тому, що він бажає передати. Але найбільшого значення в нарисі “Дорогами Індії” автор надає портретним характеристикам тварин (зокрема, змії): “Тепер на кінчику пласкої голови-шії блищав маленький ротик і бусинки-оченята, а ззаду були намальовані великі очі в окулярах! Намалював їх, звичайно, не художник, а сама природа на лусці, якою вкрита зміїна шкіра” [7, с. 95]. У нарисі “Набат Хиросимы” портретні описи зустрічаються ще рідше, вони зовсім стислі й мають більш загальний характер: “Все мальчики и девочки хорошего роста, много акселератов” [8, с. 56]. Отже, портретні характеристики в нарисах Юрія Ярмаша не займають головної ролі, використовуються зрідка.

Отже, проаналізувавши твори Юрія Ярмаша, ми можемо зробити висновки, що стилістична структура подорожнього нарису відрізняється стислістю, лаконічністю, вмінням викладати чітко та про головне. Важлива роль відведена описам пейзажів, за допомогою картин природи автор розкриває емоційно-психологічний стан героїв, надає читачеві змогу відчувати умови, при яких відбуваються події. В. Канторович зазначає, що подорожній нарис – це жанр, в якому не має обмежень для письменника, але всі ліричні відступи, асоціації, спостереження

автора повинні підпорядковуватися єдиній меті, тоді нарис стає справжнім художнім твором. Для творів Юрія Ярмиша цим є наскрізний мотив обох нарисів – мир між всіма народами всієї планети. Яскраво про це свідчать слова з нарису “Набат Хиросими”: “Люди мира против новой мировой войны, против атомной смерти. Все громче, все явственней звучит над планетой набат Хиросими, трагедию которой никто и никогда не должен забывать” [8, с. 151].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Василенко В. До скарбниці дружби / В. Василенко // Сільські вісті. – 1979. – 25 лют.
2. Власенко О. Набат Хіросіми / О. Власенко // Робітнича газета. – 1983. – 15 листопада.
3. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури / За наук. ред. О. Галича. – Київ: Либідь, 2001. – 488 с.
4. Канторович В. Заметки писателя о современном очерке / В. Канторович. – Москва, 1962. – 371 с.
5. Кузьменко В. І. Словник літературознавчих термінів: навч. посібник / В. І. Кузьменко. – К.: Укр. письменник, 1997. – 230 с.
6. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К.: ВЦ Академія, 2007. – 752 с.
7. Ярмиш Ю. Дорогами Індії: Враження і роздуми письменника: нарис / Ю. Ярмиш. – Київ: Молодь, 1978. – 136 с.
8. Ярмиш Ю. Набат Хиросими: очерк / Ю. Ярмиш. – Киев: Веселка, 1984. – 152 с.

Е ЯКУБА.

ЖАНР ОЧЕРКА В ТВОРЧЕСКОЙ РАБОТЕ ЮРИЯ ЯРМЫША

Научная статья посвящена исследованию жанра очерка в творчестве Юрия Ярмиша. Актуальность статьи связана с недостаточным изучением проблемы очерковой прозы автора, не имеет обстоятельных исследований. В статье сделан обзор основных теоретических принципов относительно данного жанра. Для анализа взяты такие очерки писателя: “Дорогами Индии”, “Набат Хиросими”.

Ключевые слова: очерк, художественно-публицистический жанр, путевой очерк, документальность, пейзаж.

O. YACUBA

GENRE OF ESSAY IN CREATIVE WORK OF YURIJ YARMISHA

The scientific article is devoted research of genre of essay in creation of George Yarmysha. Actuality of the article is related to the insufficient study of problem of a sketch prose of author, does not have the detailed researches. In the article the review of basic theoretical principles is done in relation to this genre. For an analysis such essays of writer are taken: By the “roads of India”, “Alarm of Hiroshima”.

Keywords: essay, artistic-publicism genre, putnvoy essay, documentariness, landscape.